

УДК 349.2

М.О. Кабаченко

Національний університет
"Юридична академія України імені Ярослава Мудрого"

ОСОБЛИВОСТІ ДИСЦИПЛІНАРНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Дисциплінарна відповідальність – це реакція з боку держави в особі роботодавця у зв'язку з невиконанням або неналежним виконанням працівником своїх трудових обов'язків. Вона є важливим заходом щодо забезпечення дисципліни праці.

Ключові слова: дисциплінарна відповідальність, адміністративна відповідальність, види дисциплінарної відповідальності.

Тема правового регулювання дисциплінарної відповідальності в Україні є актуальною протягом багатьох років, оскільки, наприклад, звільнення за порушення трудової дисципліни – одна з поширених підстав звільнення працівника. За сучасних умов переходу нашої держави до ринкової економіки підвищується значення суворого дотримання трудової дисципліни, зростає потреба в удосконаленні трудового законодавства, що регулює дисципліну праці, дисциплінарну відповідальність. Національна судова практика свідчить про те, що останнім десятиліттям кількість звільнень за порушення трудової дисципліни, на жаль, не зменшується. У зв'язку із цим актуальними стали заходи щодо зміцнення дисципліни праці.

Метою статті є з'ясування особливостей дисциплінарної відповідальності, визначення її видів.

Розуміння поняття "відповідальність" у різних галузях знань має свої особливості. У мовознавстві воно означає покладений на кого-небудь або узятий ким-небудь обов'язок чи необхідність звітувати за свої дії й готовність узяти на себе провину за можливі наслідки, бути відповідальним за них [4].

У свою чергу, у філософії це поняття відображає об'єктивний, історично конкретний характер відносин між особою, колективом, суспільством з погляду свідомого здійснення пред'явлених до них взаємних вимог, що, наприклад, виявляється у відповідальності людини перед суспільством як результат свідомої людської діяльності [8, с. 496]. Наука етика досліджує відповідальність у тісному зв'язку з категорією обов'язку [3, с. 152]. Отже, це поняття у філософії характеризується через сприйняття його наслідків як свідомої діяльності людини, виконання нею певних обов'язків та їх оцінки з боку соціального оточення. На останньому аспекті акцентується увага при дослідженні питання відповідальності в

соціологічній науці, в межах якої підкреслюється момент реакції суспільства, соціальної спільноти на індивідуальну поведінку [7, с. 683]. У психології відповідальність характеризується як відображення особливостей соціального й морально-правового ставлення особи до суспільства, характеризується виконанням свого морального обов'язку та правових норм [2, с. 64]. Тобто можна зауважити, що визначення конкретного змісту поняття відповідальність залежить від багатьох особливостей, що мають різну природу (етичну, соціальну, психологічну тощо).

Ми можемо зробити висновок, що певним узагальнювальним розумінням відповідальності як окремого поняття, яке використовується іншими науками, є її використання як однієї із центральних категорій юриспруденції. Так, теорія держави та права розглядає відповідальність як реакцію держави на здійснене правопорушення, що втілюється в обов'язок особи зазнати передбачених законом обмежень за вчинене правопорушення, де зміст юридичної відповідальності полягає в покаранні [5, с. 291].

У юриспруденції існують два основні напрями розуміння юридичної відповідальності: вузький, у межах якого відповідальність пов'язується із застосуванням примусових заходів за вчинення особою правопорушення (С.С. Алексєєв, С.Н. Братусь, І.О. Галаган, О.С. Іоффе, С.С. Каринський, В.Г. Малов, І.С. Самощенко, Р.О. Халфіна), а також широкий, у межах якого відповідальність є не лише негативною (ретроспективною) реакцією на вчинення правопорушення, а й позитивним (проспективним) оцінюванням за дотримання особою вимог закону та досягнення нею суспільно корисних результатів (В.С. Венедіктов, Б.Л. Назаров, Л.О. Сироватська, О.Ф. Скакун, Н.Н. Хуторян). Однак другий підхід більш виважено та повно відображає те сучасне розуміння цього поняття, котре зумовлено соціальним, демократичним, правовим характером нашої держави.

Держава встановлює різні види юридичної відповідальності, серед яких виділяються традиційні, такі як кримінальна, адміністративна, цивільно-правова, матеріальна та дисциплінарна відповідальність, які існують тільки в межах відповідних галузей права.

Водночас на сьогодні в науковій літературі вчені (В.В. Костицький, Ю.С. Шемшученко, В.Л. Мунтян, Б.Г. Розовський) порушують питання щодо визнання, встановлення й реалізації інших видів юридичної відповідальності, таких, зокрема, як еколого-правова, земельно-правова, водно-правова тощо.

Проблема визначення спільних та відмінних ознак окремих видів юридичної відповідальності завжди була актуальною для правової науки. Логічним є те, що перехід до ринкових відносин, який відбувається в українському суспільстві останніми роками, зумовив бурхливий розвиток законодавства про адміністративну та дисциплінарну відповідальність, виникнення ряду нових правових інститутів та методів правового регулювання. Ми не можемо не погодитися з тим, що ускладнення суспільних відносин, виникнення нових сфер господарювання та управління, значне підвищення активності громадян викликає необхідність у всебічному переосмисленні соціальної ролі дисциплінарної відповідальності, її сутності та ознак як важливого правового інституту, співвідношення з іншими видами юридичної відповідальності.

У процесі правотворення та правозастосування не завжди проводиться чітке розмежування таких видів відповідальності, як адміністративна й дисциплінарна, це призводить до того, що мають місце випадки дублювання, застосування адміністративної відповідальності замість дисциплінарної та навпаки тощо. Теоретичні погляди щодо цього питання, вироблені в теорії права та адміністративному праві, містять ряд спірних і неточних положень, тому потребують серйозного доопрацювання. Подальше вдосконалення законодавства про адміністративну та дисциплінарну відповідальність робить актуальним завдання щодо проведення порівняльного аналізу сучасних теоретичних положень і нормативно-правових актів про адміністративну та дисциплінарну відповідальність, з'ясування їх спільних рис і відмінностей, визначення чітких орієнтирів подальшого розвитку обох зазначених видів відповідальності.

Дисциплінарна відповідальність близько стикається з адміністративною. Перш за все позасудовим способом накладення стягнення, тому їх зовнішня подібність призвела до того, що деякі автори відносили дисциплінарну відповідальність до інститутів адміністративного права.

Однак у подальшому подібна категорична позиція була визнана помилковою, оскільки в процесі розвитку юридичної думки

дисциплінарну відповідальність стали розглядати як "комплексний" правовий інститут, що охоплює норми й відносини, характерні одночасно для деяких галузей права.

При цьому слід зазначити, що інститут дисциплінарної відповідальності наближений до адміністративного права (наприклад, за владними методами регулювання правових відносин, цілеспрямованістю заходів відповідальності, що застосовуються до правопорушників, – карністю санкцій тощо).

Водночас ці різновиди юридичної відповідальності відрізняються між собою. Головним критерієм розмежування адміністративної відповідальності й дисциплінарної є їх нормативні та фактичні підстави, оскільки вбачаються дві сторони: юридико-фактична (протиправна поведінка, проступок) та нормативна (наявність норм адміністративного права, що передбачають відповідальність за таку поведінку).

Розбіжності нормативних підстав зумовлені відмінностями в законодавстві, яким вони регламентуються. Адміністративні проступки визначені в нормах адміністративного права, де, крім загального поняття, дається опис складів конкретних правопорушень. Дисциплінарні ж проступки прямо чи побічно закріплені в нормах адміністративного, трудового, аграрного (земельного), виправно-трудоного права. Однак, на жаль, сьогодні, на відміну від адміністративного права, дисциплінарне законодавство не дає визначення дисциплінарного проступку та не містить конкретних його складів.

Водночас у національному законодавстві України містяться відповідні ознаки, які характеризують безпосередньо правопорушення (проступок) і можуть бути покладені в основу розмежування адміністративної відповідальності й дисциплінарної. Вважається, що доцільно взяти за основу розмежування зазначених видів юридичної відповідальності ознаки адміністративного правопорушення (суспільна шкідливість, протиправність, винність, караність) та ознаки складу правопорушення (об'єкт, об'єктивна сторона, суб'єкт, суб'єктивна сторона).

Слід наголосити, що правові наслідки застосування дисциплінарної та адміністративної відповідальності також різні. Так, притягнення особи до дисциплінарної відповідальності створює їй негативну трудову характеристику. У деяких випадках, передбачених нормами права, накладення дисциплінарного стягнення перешкоджає службовому просуванню особи, підвищенню її за посадою. Серйозним правообмеженням особи, яка скоїла дисциплінарний проступок, є її звільнення. Адміністративна відповідальність, як правило, не супроводжується негативними для правопорушника наслідками в його службовій діяльності (за

винятком випадків застосування позбавлення права керування транспортними засобами – ст. 30 КУпАП, також прикладом можуть бути ст. 101–103 КУпАП, де мова йде про відповідальність посадових осіб за неналежне виконання своїх посадових обов'язків).

Доцільно зауважити, що процедури застосування санкцій дисциплінарної та адміністративної відповідальності теж різняться між собою.

Провадження у справах про адміністративні правопорушення вирізняється серед інших проваджень за низкою критеріїв. До них належать особливості органів, які здійснюють провадження, специфіка актів, якими оформлюється процесуальна діяльність, процедури їх оформлення, його швидкість та економічність. Процесуальна діяльність розвивається послідовно й має відповідні стадії, які чітко регламентовані в чинному адміністративному законодавстві, а саме: порушення справи про адміністративне правопорушення; розгляд справи й винесення щодо неї постанови; оскарження й опротестування постанови; виконання винесеної постанови.

Водночас дисциплінарне провадження не так чітко формалізоване. Вибір санкції залишається за керівником. Крім того, на відміну від провадження у справах про адміністративні порушення, у дисциплінарному провадженні встановлення факту проступку здійснюється не тільки на основі протоколів, доповідних записок, а достатньо пояснення винної особи. Менш виражені в дисциплінарному провадженні стадії руху справи, іншим є порядок накладення стягнень, що оформлюється наказом, тощо.

Якщо адміністративне стягнення може бути накладено в стислий термін – негайно чи не пізніше трьох місяців з дня скоєння проступку, то дисциплінарне законодавство розрізняє терміни з дня скоєння й з дня виявлення проступку.

Дисциплінарне стягнення, як правило, не може бути накладено пізніше шести місяців з дня вчинення проступку й одного місяця з дня його виявлення. Процедура його накладення така. Від винного спочатку відбирається письмове пояснення з приводу вчиненого ним проступку, на підставі якого потім видається наказ (розпорядження) про накладення дисциплінарного стягнення. Про це повідомляється працівникові, на якого накладене стягнення, під розписку. Дисциплінарне стягнення може бути оскаржене працівником у порядку, встановленому чинним трудовим законодавством, у комісії по трудових спорах чи районному (міському) суді.

Якщо протягом року з дня накладення дисциплінарного стягнення працівника не буде піддано новому дисциплінарному стягненню, то він вважається таким, що не мав

дисциплінарного стягнення. Крім того, якщо працівник не допустив нового порушення трудової дисципліни і до того ж виявив себе як сумлінний працівник, то стягнення може бути зняте до закінчення одного року.

Важливим також залишається питання щодо розмежування видів дисциплінарної відповідальності. На думку В.М. Скобелкіна [6], яку ми поділяємо, необхідно розмежувати два різновиди дисциплінарної відповідальності – загальну і спеціальну. Перша має регулюватися лише Кодексом законів про працю України. Згідно зі ст. 147 цього Кодексу, за порушення трудової дисципліни до працівників може бути застосовано лише один із заходів стягнення – догана або звільнення. А другий вид – спеціальна дисциплінарна відповідальність – має регламентуватися не тільки КЗпП України, а й спеціальними нормативними актами. Наприклад, ст. 14 Закону України "Про судочусть і статус суддів" [1] передбачає такі види стягнень, як попередження про неповну службову відповідність, затримка до одного року в присвоєнні чергового рангу або в призначенні на вищу посаду. Загальна дисциплінарна відповідальність встановлена для всіх робітників і службовців. Її правила, що визначають види стягнень, порядок їх застосування і зняття, певною мірою відображаються й у спеціальній дисциплінарній відповідальності, але остання має багато особливостей і є винятком із загальної. Тому в усіх випадках, коли не може бути застосована дисциплінарна відповідальність спеціальна, діє загальна.

Спеціальна дисциплінарна відповідальність встановлена для вузького кола працівників; її суб'єктом є працівник, який несе дисциплінарну відповідальність за спеціальними нормативно-правовими актами: статутами, положеннями, законами; передбачає застосування специфічних заходів дисциплінарного впливу. Найхарактернішими рисами спеціальної дисциплінарної відповідальності є такі: обмежена сфера та коло суб'єктів її застосування; специфічні заходи дисциплінарного впливу (звичай більш жорсткі стягнення); визначене коло суб'єктів, які можуть її застосовувати; особливий порядок накладення та оскарження дисциплінарних стягнень; наявність спеціальних нормативних актів.

Отже, спеціальна дисциплінарна відповідальність – це окремий вид дисциплінарної відповідальності чітко визначених суб'єктів, які за вчинений дисциплінарний проступок можуть залучатися в межах спеціальних нормативних актів до більш жорстких заходів дисциплінарного впливу з особливим порядком накладення та оскарження дисциплінарних стягнень.

Висновки. Таким чином, дисциплінарна відповідальність працівників є одним із

видів юридичної відповідальності, що встановлена законодавством за протиправну поведінку працівника. Вона є обов'язком працівника понести покарання, передбачене нормами законодавства про працю, за протиправне невиконання чи неналежне виконання своїх трудових обов'язків. Інститути дисциплінарної й адміністративної відповідальності мають певні спільні риси, однак дисциплінарна відповідальність – це самостійний, окремий вид відповідальності, який має характерні риси, що, у свою чергу, вирізняють її з переліку всіх видів юридичної відповідальності. Подальше дослідження питань співвідношення та юридичне закріплення відмінностей цих двох видів відповідальності є актуальним і важливим аспектом для правозастосовчої практики, що дасть змогу чітко розмежувати ці види відповідальності, уникнути випадків дублювання та застосування одного виду відповідальності замість іншого тощо.

Список використаної літератури

1. Закон України "Про судоустрій та статус суддів" від 07.07.2010 р. № 2453-VI //
2. Відомості Верховної Ради України. – 2010. – № 41–45. – Ст. 529.
3. Коллектив. Личность. Общество : словарь социально-психологических понятий. – Л. : Лениздат, 1987. – 356 с.
4. Малахов В.А. Этика : курс лекций / В.А. Малахов. – К. : Лебідь, 1996. – 304 с.
5. Новый тлумачний словник української мови : у 4 т. – К. : Аконіт, 1998. – Т. 1. – 910 с.
6. Общая теория государства и права : учебник / под ред. В.В. Лазарева. – М. : Юристъ, 2001. – 520 с.
7. Скобелкин В.Н. Дисциплинарная и материальная ответственность рабочих и служащих / В.Н. Скобелкин. – Воронеж, 1990. – 221 с.
8. Социология: наука об обществе / под ред. В.П. Андрущенко, П.И. Горлача. – Харьков : Рубикон, 1997. – 683 с.
9. Философский энциклопедический словарь / под ред. Л.Ф. Ильчев, П.Н. Федосеева. – М. : Сов. энциклопедия, 1983. – 568 с.

Стаття надійшла до редакції 10.01.2013.

Кабаченко М.А. Особенности дисциплинарной ответственности

Дисциплинарная ответственность – это реакция со стороны государства в лице работодателя в связи с невыполнением или неподобающим выполнением работником своих трудовых обязанностей. Она является важным мероприятием относительно обеспечения дисциплины труда.

Ключевые слова: дисциплинарная ответственность, административная ответственность, виды дисциплинарной ответственности.

Kabachenko M. Features of disciplinary responsibility

Disciplinary responsibility is a reaction from the side of the state, in the person of employer, in connection with non-fulfillment or improper implementation by the worker of the labour duties. She is an important measure in relation to providing of discipline of labour.

Key words: disciplinary responsibility, administrative responsibility, types of disciplinary responsibility.